

УДК 330.83:334.73.01
JEL: B31, P13, Q13

Горін Н.О., кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник відділу економічної історії
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9110-9129>
e-mail: nazzar@ukr.net

КАРЛО КОБЕРСЬКИЙ – НАТХНЕННИК КООПЕРАТИВНОГО РУХУ ТА ОЧІЛЬНИК «КООПЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ» (до 130-річчя від дня народження)

*«Пам'ятати треба лише одне: все пливе.
Усе життя знаходиться в постійному русі,
особливо господарське. Що було вчора, може
не бути завтра, двигуном усього цього є
в першу чергу сама людина...»
К. Коберський*

З нагоди ювілею подаємо короткий матеріал про життя та діяльність видатного українського вченого та громадського діяча Карла Коберського. Узагальнено його наукові погляди, проаналізовано проблематику наукових праць. Виокремлено теоретико-методологічні й практичні заходи із організації кооперативного підприємництва на західноукраїнських землях в міжвоєнний період, до яких доклався Карло Коберський. Вміщуємо бібліографію праць вченого, що засвідчує його широкі наукові зацікавлення та активну громадську позицію, а також перелік основних видань та публікацій, присвячених ролі К. Коберського в організації національно-господарського руху, кооперативної освіти та розробленні теоретичних основ кооперації.

Ключові слова: кооперація, кооперативний рух, «Кооперативна республіка», Західна Україна, Карло Коберський.

Gorin N.

KARLO KOBERSKY – INSPIRER OF THE COOPERATIVE MOVEMENT AND LEADER OF THE «COOPERATIVE REPUBLIC» (to the 130th anniversary of his birth)

A brief paper outlines the main stages of life and work of the outstanding Ukrainian scientist and public figure, Karlo Kobersky. Generalized scientific views and analyzed problems of his scientific works. Singled out theoretical-methodological and practical measures for the organization of cooperative entrepreneurship in the western Ukrainian lands in the interwar period, to which Karlo Kobersky contributed. The list of works is included to the article, which testifies to his broad scientific interests and active public position, as well as a list of major publications on the role of K. Kobersky in the organization of the national economic movement, cooperative education, and development of theoretical foundations of cooperation.

Keywords: cooperation, cooperative movement, «Cooperative Republic», Western Ukraine, Karlo Kobersky.

Карло Коберський (1890–1940) – доктор економічних наук, професор, дійсний член Наукового Товариства імені Шевченка (1935 р.), громадсько-політичний і кооперативний діяч, публіцист.

Карло Коберський народився 5 жовтня 1890 р. у с. Залісся Ряшівського повіту (нині Підкарпатське воєводство, Польща) у сім'ї поштового службовця Івана Коберського. Початкову освіту отримав у селищній школі, а потім продовжив навчання в гімназії м. Самбір. У ранньому віці зацікавився ідеями українського соціалізму, брав участь у роботі таємного Драгоманівського гуртка, відвідував Пласт та Просвіту, отримав добру фізичну підготовку у складі Січі – військово-спортивного молодіжного товариства на Західній Україні початку ХХ ст. Вищу юридичну освіту здобував у Львівському університеті, проте Перша світова війна кар-

динально змінила ситуацію. Після початку перших воєнних сутичок Карло Коберський вступив до старшинської школи, де пройшов вишкіл та кілька років у складі австро-угорської армії воював на італійському фронті. У складі Української галицької армії був активним учасником визвольних змагань 1917–1921 рр. Після їхньої поразки потрапив у табір інтернованих у Польщі, а згодом був доправлений до Чехословаччини.

Перебуваючи у Празі, вступив до Карлового університету, де успішно навчався та здобув ступінь доктора економіки. Був членом головної управи й економічним референтом Української соціалістично-радикальної партії. У 1926 р. призначений доцентом Української господарської академії у Подебрадах, проте вже у 1927 р. відгукнувся на запрошення представників кооперативного руху та повернувся до Львова. У 1928 р. став редактором журналу «Кооперативна республіка» та інших видань Ревізійного Союзу Українських Кооператив у Львові. Також Карло Коберський не полишав політичної боротьби за права й інтереси місцевого населення у складі Другої Речі Посполитої. Був членом Головного Секретаріату Української радикальної партії, робив численні гострі політичні публікації під псевдонімом К. Пушкар, рішуче критикував ідеї донцовського націоналізму та російського більшовизму, обстоював переваги ліберального капіталізму, демократії та політичних свобод. Доклав чимало зусиль до створення кооперативів «Базар», «Зоря», «Комета», видавництва «Самоосвіта», Організації українських приватних службовців.

Вчений був переконаний, що кооперативний рух не є суто господарським, а швидше політико-державницьким, і покликаний створити сприятливі умови для повноцінного життя українства. Карло Коберський стояв на тій позиції, що нація не стане нацією, якщо із стадії абстрактних ідеалів не перейде в стадію організації своїх матеріальних сил, себто в першу чергу не подбає про хліб насущний для цілої маси своїх членів. Вчений вбачав у кооперації не лише інструмент, за допомогою якого можна підвищити матеріальний добробут населення, а й засіб, що в умовах бездержавності сприятиме піднесенню громадської активності та культурного рівня українського народу.

На думку Карла Коберського, кооперація не повинна поклатись на державу, а має орієнтуватись на власні сили: «Все, що побудоване не на власних силах, не має твердого ґрунту під ногами і руйнується, як тільки захитається опора. Організоване,

вміле господарювання є основним чинником успішного існування кооперації». Саме тому проф. Коберський не радив зловживати гаслом «свій до свого по своє», а вважав, що за якісний товар має сплачуватись справедлива ціна, незалежно від того, хто виробляє цей продукт. Основними ж принципами кооперації мають стати добровільність, самостійність і самодіяльність, наявність конкурентного середовища.

Під час перебування Східної Галичини у складі Польщі, Румунії та Чехословаччини головним викликом для західноукраїнської інтелігенції стала необхідність підготовки кваліфікованих місцевих фахівців, добре підкованих в теоретичному та практичному аспектах, а також допомога збіднілому селянсько-ремісничому прошарку в економічній самоорганізації. Вчений наголошував на необхідності «піднести матеріальний стан української етнографічної маси – селянина, робітника, інтелігента. Заснувати їх професійні спілки, боротися за кращу платню, за зниження податку і т. д. Боротися всіма засобами проти грабунку землі колонізацією. Захопити в свої руки всю економіку, не тільки хліборобство, а й торгівлю, а там згодом при допомозі кооперативного капіталу повести наступ на промисловість. Це програма на кількадесят років».

Одним з провідних діячів у організації й стандартизації кооперативного навчання став якраз Карло Коберський. Він доклав чимало зусиль до заснування нового типу кооперативного навчання – вищого кооперативного курсу РСУК у 1929 р. Навчальний процес поділявся на три триместри: перший присвячувався загальноосвітнім предметам, другий – фаховим, а на третьому передбачалось проходження обов'язкової практики. Другий триместр навчання характеризувався галузевою спеціалізацією (споживчо-господарсько-кредитна та молочарська). За зразком європейських вищих кооперативних шкіл, курс охоплював також економіко-кооперативний семінар. Також при активній підтримці Карла Коберського були зорганізовані заочні курси РСУК, де навчали діловодства, готували крамарів, фахівців Надзірних рад і контрольних комісій.

Карло Коберський розробив методичні рекомендації щодо проведення кооперативних курсів, а також впорядкував їх діяльність. Для цього вчений підготував та опублікував у 1928 р. книгу «Кооперативний буквар. Перша книжка кооперативного навчання». Також вчений запропонував відкривати зимові школи коопе-

ративних робітників замість місячних кооперативних курсів. У 1930 р. видав спільні навчальні програми («Плани і програми кооперативних курсів») для усіх типів фахових курсів. Ці плани виворили цілісну систему кооперативних курсів з поділом їх на два типи: для вишколу нових сил (тримісячні) і для «дошколу» (2-денний – для скарбників; 3-денний – для членів наглядових рад; 5-денний – для справників; 6-денний – для крамарів; 2-тижневий – для книговодів; 6-тижневий – для інструкторів) кооперативних працівників.

Карло Коберський не лише розробляв освітні програми, але і сам активно був залучений у навчальний процес: викладав такі дисципліни, як організація промислу, торгівля та кредит, економічна географія земель Західного регіону України, історія й теорія кооперації, організація кооперативного підприємства та принципи торговельної й виробничої калькуляції тощо.

Вельми продуктивною була просвітницька робота Карла Коберського на посаді головного редактора ілюстрованого щомісячного журналу «Кооперативна республіка», який виходив впродовж 1928–1939 рр. (тиражем – 850 примірників). У часописі публікувались матеріали з історії, теорії та практики кооперативного життя; нариси про видатних вчених-кооператорів та кооператорів-практиків; друкувались переклади праць найвизначніших представників кооперативної думки, зокрема М. Тугана-Барановського, В. Тотоміанца, Д. Рассела, Ш. Жіда, Д. Ворбаса, Ж. Фоке, Г. Мея та ін.; аналізувались актуальні питання господарського життя краю; публікувались звіти діяльності РСУК, що мали на меті зацікавити місцеве населення щодо ведення підприємницької діяльності.

Карло Коберський ретельно проаналізував твори українських та закордонних представників кооперативної думки та разом з В. Левицьким впорядкували книгу «Ідеологія кооперації. Вибір з кооперативного письменства» (1934 р.), де в стислій формі спробували ознайомити читачів з засадничими принципами та морально-етичними ідеями представників світової кооперативної думки. У 1936 р. Карло Коберський підготував ґрунтовну передмову до праці «Кооперація, її природа та мета», що була перевиданням у Галичині роботи М. Тугана-Барановського «Кооперація, соціально-економічна природа її та мета». А трохи раніше, у 1927 р. у Празі, К. Коберський доклався до випуску українською

мовою ще однієї знакової праці М. Тугана-Барановського «Політична економія. Курс популярний».

У свої журнальних публікаціях вчений прагнув роз'яснити місцевому населенню особливості економічної політики ІІ Речі Посполитої, зокрема щодо земельного питання. Також Карло Коберський здійснив комплексний аналіз розвитку українських земель в міжвоєнний час, результати якого опубліковані в монографії «Економіка українських земель під Польщею» (Ч. I. – 1928 р.; Ч. II. – 1935 р.).

Наукова та практична діяльність Карла Коберського мала значний вплив на розвиток кооперативного руху та сприяла господарському пошавленню на західноукраїнських землях в міжвоєнний період. Проте творчий потенціал вченого, енергія громадського діяча та організатора національного господарського руху не втілилися повною мірою на практиці. З початком Другої світової війни до Львова увійшли радянські війська. Вчений, будучи критично налаштованим до сталінського режиму, спробував перейти через Сян на Захід, проте був схоплений співробітниками НКВС. З того часу інформація про долю К. Коберського є невідомою. Його єдиний син Олесь, тричі переходив кордон у пошуках батька, але зрештою був так само схоплений і розстріляний. Трагічна доля спіткала й дружину Карла Коберського, яка померла від тифу, та доньку, котра зникла безвісти.

У сучасних соціально-економічних умовах нереалізований потенціал кооперації робить ідеї та практичний досвід діяльності К. Коберського актуальними і важливими для сучасного українського суспільства. Тож доцільним буде переосмислити той значний доробок у справі розбудови української кооперації, серед яких чільне місце займає постать та наукова спадщина вченого, публіциста, громадського діяча, натхненника та організатора кооперативного руху – Карла Коберського.

Список наукових праць К. Коберського

1. Господарське самоврядування. (Про державу гільдій). *Нова Україна*. 1923. Ч. 1-2. С. 83–101.
2. Українське народництво по обох боках Збруча. Львів; Коломия: Вид-во «Громада», 1924. 157 с.
3. Приватна економія. Ч. 1. Економія підприємства. Подєбриди: Вид-во т-ва при Українській господарській академії в Ч.С.Р., 1925. 540 с.

4. «Громадський голос» в роках 1907–1913. *Громадський голос*. 1925. Ч. 1–2. С. 4.
5. Підприємство як організм. *Науковий збірник УГА*. 1926.
6. До ідеології народництва. В десяти роковини смерті Івана Франка. Прага-Львів, 1926. 48 с. (за авт. Пушкар К. – псевдо К. Коберського).
7. Економіка українських земель під Польщею. Львів: Друкарня видавництва «Діло», 1928. Ч. I. 35 с.
8. Кооперативний буквар. Перша книжка кооперативного навчання. Львів: Накладом Ревізійного Союзу Українських Кооператив, 1928. 164 с.
9. За єдність у трудовому народі. Львів: накладом видавничої кооперативи «Громада», 1928. 24 с.
10. Про кредит і сільські каси. Львів: Сільський господар, 1928. 40 с.
11. Етичні й економічні ідеї кооперації. *Кооперативна республіка*. Львів, 1929. Ч. 1. С. 5.
12. За вишкіл кооперативного робітника. *Кооперативна Республіка*. Львів, 1929. Ч. 7–8. С. 292–301.
13. Щоб слово не прогуло марно. *Кооперативна Республіка*. Львів, 1929. С. 95–96.
14. Провідні думки в організації українських райфазенок. *Кооперативна Республіка*. Львів, 1929. Ч. 4. С. 152–159.
15. Організація і праця української райфайзенки. Поучення як закладати і вести місцеві щадничо-позичкові каси. Львів: Накладом Ревізійного Союзу Українських Кооператив, 1930. 48 с.
16. Головна небезпека ще перед нами. *Кооперативна республіка*. 1930. Ч. 2. С. 41.
17. Пляни і Програми кооперативних курсів. Львів: Накладом Ревізійного Союзу Українських Кооператив, 1930. 16 с.
18. Що таке самоосвіта і як до неї братися? Львів: Накладом «Українського Робітничого Дому», 1930. 29 с.
19. Прогалини в роботі. *Кооперативна Республіка*. Львів, 1931. Ч. 7–8. С. 292–300.
20. На нові позиції. *Рідна школа*. 1932. Ч. 4. С. 52–54.
21. Подебрадська політехніка. *Кооперативна республіка*. 1932. № 7–8. С. 254.
22. Націоналізм. Критика фраз. Львів: Вид-во «Громада», 1933. 151 с. (за авт. Пушкар К. – псевдо К. Коберського).
23. Україна в світовому господарстві. Прага, 1933. 94 с.
24. Світ капіталу і світ праці. Львів, 1934. 40 с.
25. Перед світовою бурєю: Що діялося в 19 столітті? Львів, 1934. 40 с.

26. Розвиток народного господарства: Наука суспільної економії. Ч. 1. Львів, 1934. 39 с.
27. Як у світі люди господарять і з чого живуть: Наука суспільної економії. Ч. 2: Будова сучасного народного господарства. Львів, 1934. 40 с.
28. Промисл і торгівля. Ціни і гроші: Суспільна економія. Ч. 3. Львів: Самоосвіта, 1934. 72 с.
29. Ідеологія кооперації. Вибір з кооперативного письменства / [упоряд. К. Коберський, В. Левицький]. Львів: Накл. РСУК, 1934. 105 с.
30. Вільне спілчанство (кооперація) – шлях до піднесення народу. Львів: Самоосвіта, 1935. 40 с.
31. Великі проблеми сучасної господарської політики. Суспільна економія. Ч. 5. Львів, 1935. 72 с.
32. Економіка українських земель під Польщею. Львів: «Самоосвіта», 1935. Ч. II. 40 с.
33. Україна в світовому господарстві. Вид. 2-е. Львів, 1935. 123 с.
34. Планове господарство: Велика проблема нашої доби. Львів, 1937. 98 с.
35. Коберський К., Левинський В. Національна ідея. Звідки вона взялася і до чого змагає. Львів: Накладом «Самоосвіти», 1937. 33 с.
36. Наші найближчі завдання в ділянці кооперативного виховання. *Господарсько-кооперативний часопис*. 1938. Ч. 2-3. С. 35–37.
37. Рец.: Солідаризм як одна з підставових прикмет української психіки (Ю. Липа «Призначення України». Львів, 1938). Кооперативна республіка. 1938. Ч. 6. (Червень). С. 181–184.
38. Працюймо і щадім. Львів: Накладом товариства «Ощадність», 1938. 22 с.
39. Буквар кооперації. Для вжитку самоосвітників, кооперативних курсів і вишколу хліборобської молоді. Львів: Бібліотека Ревізійного Союзу Українських Кооператив, 1939. 158 с.
40. Організація торгівлі (по Гіршу «Der moderne Handel» з доповненнями зглядно скороченням). Б.м.: Б.р. 124 арк. (ЦНБ ім. Вернадського).

Публікації, присвячені діяльності Карла Коберського

1. Вдовичин І. Карло Коберський. Українські кооператори: історичні нариси. Львів: Укоопосвіта, 1999. Кн. 1. С. 350–355.
2. Вербова О.С., Журба С.О. Карло Коберський – ідеолог та організатор західноукраїнського кооперативного руху міжвоєнного

- періоду. *Перехідні економічні системи*: збірник наукових праць студентів, аспірантів і викладачів. 2006. Вип. 8. С. 23–25.
3. Вербова О.С. Національний господарський рух на західноукраїнських землях впродовж 1848–1944 років: монографія. Львів: ПАІС, 2009. С. 139–141, 256–258.
 4. Витанович І. Д-р Карло Коберський. Історія українського кооперативного руху. Нью-Йорк, 1964. С. 462–463.
 5. Гелей С.Д. Коберський Карло. *Енциклопедія сучасної України*: у 30 т. / ред. кол. І.М. Дзюба [та ін.]; НАН України, НТШ, Координаційне бюро енциклопедії сучасної України НАН України. Київ, 2003–2019. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=8794.
 6. Гіптерс З.В. Коберський Карло (1890–1940). У кн.: Економічна освіта на західноукраїнських землях та її сподвижники (XIX – перша половина XX століть): монографія. Київ: УБС НБУ, 2011. С. 233–235.
 7. Голубка М.М. Економічна думка Карла Коберського та її вплив на розвиток фінансово-економічної та кооперативної освіти на західноукраїнських землях у другій половині XIX – початку XX сторіччя. *Траектория науки. Электронный научный журнал*. 2016. № 2(5). С. 121–127.
 8. Горкіна Л.П. Нариси з історії політичної економії в Україні. Київ: Наукова думка, 1994. С. 152, 213.
 9. Дідківська Л.В. Економічна сутність сільськогосподарської кооперації у працях українських вчених. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2009. Вип. 4 (95). С. 133–140.
 10. Світлик В. Кооперативна діяльність Карла Коберського. *Українська кооперація: Історичні та соціально-економічні аспекти*: зб. стат. Львів, 1998. Т. 1. 448 с.
 11. Шайнер Г.І. Розбудова кооперативного шкільництва в Західній Україні крізь призму педагогічної діяльності К. Коберського. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2015. Вип. 52. С. 320–326.
 12. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 4003. Коберський Карл Іванович (1890–1940) – політичний і громадський діяч, член НТШ. 1919–1930. Оп. 1. Арк. 1–12. (Особисті документи К. Коберського та листування з різними особами).

Стаття надійшла до редакції 29 травня 2020 р.